XIV. Numizmatika
Numismatics

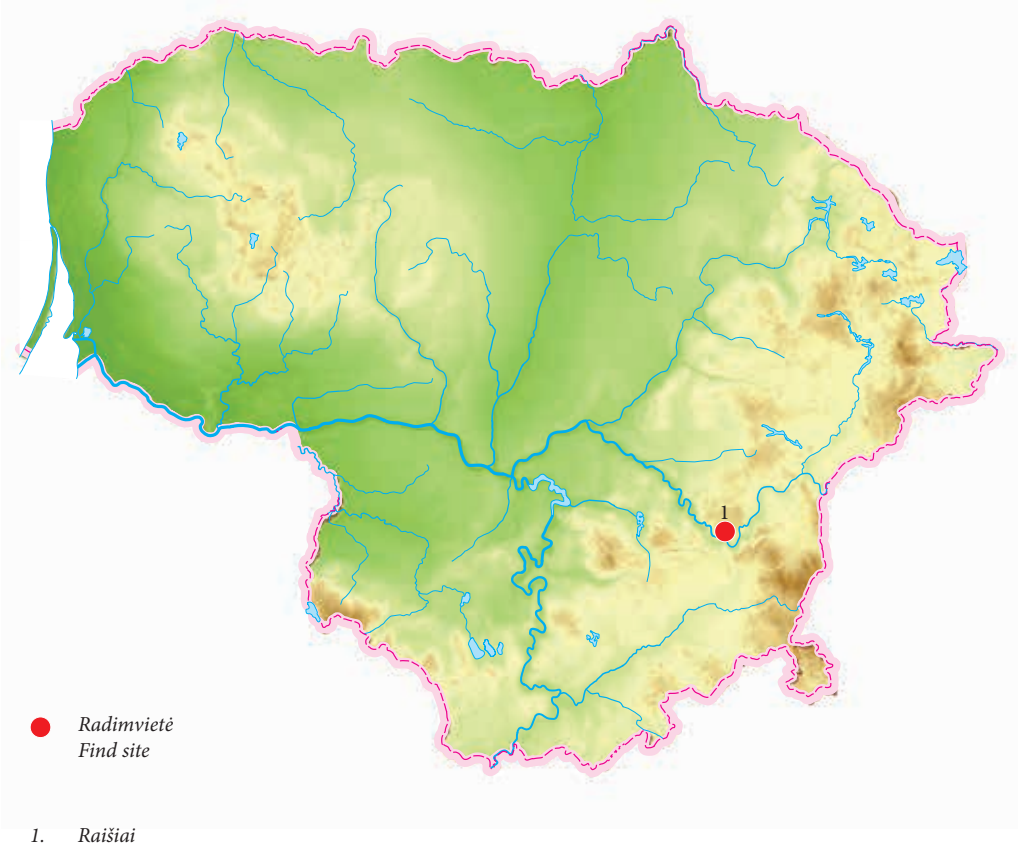

1. *Raišiai*

Vincentas Gubinas,
Gediminas Petrauskas,
Eduardas Remecas,
Povilas Blaževičius,
Evaldas Vailionis,
Gytis Grižas

Raišių lobio radimvietės tyrimai

2021 m. kovą pilietis Raišių kaime (Vilniaus r., Zujūnų sen.), teisinės apsaugos statuso neturinčioje vietoje, Grįžulo Ratų g. 11 ir 13 sklypuose metalo ieškikliu aptiko archeologinių radinių: 6 LDK Jogailos denarus, 2 Čekijos (Bohemijos) grašius, LDK tribriaunio sidabro lydinio pusę (½ rublio – *poltiną*), sidabro liejinį, įtveriamąjį peilį ir grandį. Radiniai pristatyti į KPD ir Kilnojamųjų kultūros vertybių vertinimo komisijos sprendimu perduoti LNM. Radimvietę apžiūrėjus KPD atstovams, padaryta prielaida, kad monetos, lydinys ir liejinys kilę iš vieno lobio, kurio dalys vietovę daugelį metų ariant paskleistos po lauką. Atsižvelgiant į tai, kad radimvietėje numatomos statybos ir vyksta paruošiamieji infrastruktūros darbai, KPD rekomendavo skubos tvarka atlikti archeologinius tyrimus ir dėl šių tyrimų kreipėsi į LNM.

Siekiant apie lobį, jo sudėtį, užkasimo vietą ir aplinką sukaupti duomenų, surinkti radimvietėje likusią lobio dalį ir atskleisti slūgsojimo aplinkybes, 2021 m. kovo 16–17 d. LNM ir AC surengė žvalgymus ir žvalgomuosius tyrimus, o gegužę–birželį – detaliuosius tyrimus (1 pav.). Iš viso ištirtas vienas šurfas ir 25 perkasos (234 m^2 plotas), metalo ieškikliu iššvalgyta apie 5370 m^2 dydžio teritorija. Archeologinių tyrimų metu aptikti radiniai saugomi LNM.

Lobio radimvietė yra Raišių kaime, 200 m į P nuo Salotės ežero, 150 m į R nuo Raišių kaimo kapinių, masyvios, V–R kryptimi pailgos apie 240x170 m dydžio, iki 8 m aukščio kalvos aukščiausioje dirvonuojančioje P dalyje (2 pav.). Kalvos PR dalyje auga mišrus miškas, tačiau sprendžiant iš XIX a. pabaigos ir tarybinių karinių topografinių žemėlapių, lobio radimvietė

1 pav. Raišių lobio radimvietės tyrimų akimirka. G. Grižo nuotr.

Fig. 1. A moment during the investigation of the Raišiai Hoard find spot.

2 pav. Raišių lobio radimvietė iš V. G. Grižo nuotr.

Fig. 2. The Raišiai Hoard find spot, as seen from the W.

3 pav. Perkasoje 6 užfiksuotos arimo vagos iš PR. G. Petrausko nuotr.

Fig. 3. The plough furrows recorded in Trench 6, as seen from the SE.

paskutinį šimtmetį buvo ariama. Radimvietėje žemės paviršiuje iki šiol pastebimos bent 4 kalvą skersai V–R ir ŠR–PV kryptimi kertančios arimo vagos. Viešai pasiekiami Lietuvos ortofotografiniai žemėlapiai liudija, kad radimvietę nustota arti tarp 1995–1999 ir 2005–2006 m.

Raišių kaimo apylinkės iki šiol netyrinėtos, o arčiausiai jo esantį I tūkst. viduriu – II tūkst. pradžia datuojamą Gudelių piliakalnį (PR) nuo lobio radimvietės skiria 800 m. Šis piliakalnis, kaip ir dar keli 1,5–2 km atstumu nuo radimvietės nutolę archeologijos paminklai – Vilkeliškių piliakalnis ŠV, Gudelių (Lenkiškių) pilkapynas PV, Pilaitės piliavietė ir dvaro sodyba ŠR – naudoti arba anksčiau, arba vėliau, nei XIV a. pabaigoje Raišiuose buvo užkastas lobis.

Atlikus archeologinius tyrimus, kultūrinio sluoksnio Raišių lobio radimvietėje neužfiksuota, tačiau jeigu šioje vietoje jis kadaise ir buvo, nestoras sluoksnis galėjo būti sunaikintas lobio užkasimo vietą ariant. Rusvo armens storis ištirtame plote siekė nuo 20 cm iki 46 cm, ties radimvietėje augusiais tankiais krūmais ir pušų kelmais armuo stipriai užterštas vėlyvojo tarybinio laikotarpio ir šiuolaikinėmis šiukšlėmis – čia jis iki 50–54 cm storio. Apie arimo mastą ir intensyvumą lobio radimvietėje galima spręsti iš visame tyrimų plote armenyje ir įžemyje išryškėjusių tankių Š–P, V–R ir ŠV–PR kryptimi orientuotų arimo vagų (3 pav.).

Baigiantis armeniui užfiksuoti šešių į gelsvo smėlio, vietomis pereinančio į rausvą žvyringą molį, įžemį įkastų duobių kontūrai. Apskritos 1,26–1,28 m skersmens *duobės 1*, ties kuria telkėsi didžioji lobio radinių dalis, kontūrai pastebėti šurfo 1 viduryje 24–31 cm gylyje (H_{abs} 150,13–150,20 m). Duobė pjūvyje dubens formos, užpildas – rusva maišyta žemė. Jos P pusėje

aptikta perdegusių vidutinio dydžio akmenų (16x15 cm, 26x10 cm, 23x7 cm) krūsnis, kuri buvo sukrauta ant molio pagrindo ir užpilta juosva žeme (4 pav.). Apskritos 35–38 cm skersmens juosvos žemės dėmės kontūrai pilnai išsiskyrė 48–56 cm gylyje (H_{abs} 149,88–149,96 m). Po akmenimis išryškėjo perdegusio molio plotelis, kuriame surinkti 82 molio tinko gabalai lygintomis kraštinėmis su kampų žymėmis ir medienos įspaudais, taip pat 64 smulkios tinko nuolaužos (bendras molio tinko svoris siekia 6,533 kg). Duobės dugnas pasiektas 67 cm gylyje (H_{abs} 149,77 m), radinių ir organikos, leidžiančios datuoti šią duobę, nerasta.

Perkasoje 5 ištirta *duobė 2* pailga ŠV–PR kryptimi, 1,65x0,63 m dydžio, 15 cm gylio, pjūvyje dubens formos, užpildyta juosva žeme su oranžinės spalvos priemolio priemaiša. Duobėje surastas sudužęs apžiestas, bangelėmis puoštas puodas (5 pav.) ir atskirai – 2 apžiestos, horizontaliomis linijomis puoštos keramikos šukės (viena perdegusi), 12 molio tinko gabalėlių lygintomis kraštinėmis su briauna ir medienos įspaudais (bendro 232 g svorio), neaiškios paskirties geležinė plokštelė, perdegęs akmuo, galvijo (?) šokikaulio, kiaulės petikaulio ir nenustatyto kaulo fragmentai. Puodas į duobę buvo įmestas anga į apačią, šukės pabirusios 39x37 m dydžio plote.

Perkasose 8 ir 12 išryškėjo pailgos 2,13x1,31 m dydžio pilkšvai juosvo degėsingo smėlio *duobės 3* kontūrai. Duobė pjūvyje dubens formos, 57 cm gylio, su keliais lenktais degėsių lopinėliais užpilde. Paviršiuje surinktos 3 apžiestos keramikos šukės ir 59 g svorio molio tinko fragmentas viena lyginta kraštine su augalų įspaudais. Perkasose 15 ir 16 ištirtos netaisyklingos ovalios 88x86 cm dydžio *duobės 4* pjūvis atskleidė, kad duobė, kurios pirminis užpylimas buvo maišytas smėlis ir rusva žemė, o antrinis – rusva žemė, pjūvyje dubens formos, 32 cm gylio (6 pav.). Duobės pakraštyje įžemyje užfiksuoti 9 smulkūs akmenys (16x12 cm, 11x11 cm, 16x10 cm), paviršiuje aptikta žiestos žalsvai glazūruotos keramikos šukė, valant užpildą – lipdytos (?) ir apžiestos keramikos šukių.

Pagal apžiestą, bangelėmis ornamentuotą puodą duobė 2 datuojama XIV–XV a. ir siejama su lobio radimvietėje buvusia sodybviete, čia vykusia ūkine veikla. Duobėse 1, 3 ir 4 surastos

4 pav. Šurfe 1 užfiksuota duobė 1 su akmenų krūsnimi iš ŠR. V. Gubino nuotr.

Fig. 4. The pile of stones in Pit 1, Test Pit 1, as seen from the NE.

5 pav. Perkasoje 5, duobėje 2 aptiktas sudužęs apžiestas puodas iš Š. E. Vailionio nuotr.

Fig. 5. The broken, partly thrown pot discovered in Pit 2, Trench 5, as seen from the N.

6 pav. Perkasoje 15 užfiksuotos duobės 4 pjūvis iš PR. E. Vailionio nuotr.

Fig. 6. The cross-section of Pit 4 in Trench 15, as seen from the SE.

7 pav. Raišiuose aptikti XIV–XV a. radiniai: 1 – pasaginės segės galvutė; 2 – apyrankės dalis; 3 – žvangučio dalis; 4 – įtveriamasis peilis; 5 – cilindrinės spynos dalis. E. Vailionio nuotr.

Fig. 7. 14th–15th-century finds discovered in Raišiai: 1 – a penannular brooch terminal; 2 – part of a bracelet shank; 3 – part of a crotal; 4 – a knife with a push tang; 5 – part of a cylindrical lock.

keramikos šukės ir molio tinko fragmentai šias duobes taip pat leidžia laikyti ūkinės paskirties ir skirti lobiui artimam laikotarpiui. Tuo metu perkasoje 16 aptiktos *duobės 5* su 52 cm ilgio ir iki 18 cm pločio degėsių plotu, kaip ir perkasoje 23 užfiksuotos *duobės 6* paskirtis ir kontekstas atlikus tyrimus liko neaiškus.

Tyrinėjant lobio radimvietę aptikti 168 ypatieji radiniai, iš kurių 136 rasti šurfe ir perkasose, 32 – radimvietės aplinką žvalgant metalo ieškikliu. Keramikos radinių sąrašą sudaro 136 pozicijos, be to, tyrimų metu surasti 6 titnago radiniai ir 172 molio tinko fragmentai (bendro 7,111 kg svorio). Dalis radinių, kaip antai pasaginės segės grybo formos galvutė, tordiravimo imitacija puoštos apyrankės dalis, žvangutis, daugelis iš aptiktų 7 peilių ir jų dalių (vieno peilio įkotė perdegusi), cilindrinės spynos užrakinimo mechanizmo dalis, datuojami XIV–XV a. ir, tikėtina, yra kilę iš lobio radimvietėje buvusios sodybvietės (7 pav.). Šiam laikotarpiui taip pat skiriamas sudužęs apžiestas puodas, visame tyrimų plote pabirusios bangelėmis, horizontaliomis linijomis ir įkartomis puoštos apžiestos, galbūt ir lipdytos keramikos šukės (iš viso rasta 71 apžiesta ir 13 lipdytos keramikos šukių) (8 pav.).

Nemaža lobio radimvietėje aptiktų radinių dalis yra vėlyvesnė ir su lobiu nesusijusi. XVI–XVII a. datuojamas juostinis žiedas, Elbingo Gustavo II Adolfo šilingas, 5 LDK ir Lenkijos Jono Kazimiero šilingai, 2 muškietos kulkos, 2 molinių čerpių dalys ir 46 žiestos keramikos šukės (dalis šukių glazūruotos, skiriamos juodajai keramikai). XIX–XX a. pradžios laikotarpį liudija Raišiuose rastos 5 vario lydinio sagos (viena jų yra nuo Sankt Peterburgo Trečiosios gimnazijos uniformos), 4 Rusijos imperijos plombos, Nikolajaus I 1852 m. denežka ir 2 Nikolajaus II 1897 m. ½ kapeikos nominalo monetos, pentinas su iškritusia žvaigždute, ornamentuota šaukšto arba šakutės rankenėlė, įvairūs kiti radiniai. Prie šio sąrašo reikia pridėti 4 fajanso lėkščių šukes, iš kurių viena yra XIX a. pradžioje Rusijos imperijos Gželio por-

celiano fabrike pagamintos lėkštės, ant dar vienos šukės dugno įžvelgiamas Leopoldo Czamańskio fabriko ženklas. Atskirai minėtinos I ir II Pasaulinių karų metų šovinių tūtelės ir kulkos, tarybinės ir nepriklausomos Lietuvos Respublikos monetos. Dalies radinių, kaip antai apkalų, susilydžiusių vario lydinio fragmentų ir titnago radinių paskirtis ir chronologija yra neaiški.

Tyrimų metu aptikta ir lobiui skiriama 50 monetų, tribriaunio sidabro lydinio pusė, sidabrinis žiedas pinta priekine dalimi ir atskirai surastas jo galiukas. Iš viso, sudėjus šiuos ir lobio atradėjo metalo ieškikliu surinktus radinius, Raišių lobį sudaro 62 ariant išsklaidyti XIV a. pabaigos radiniai. Pagrindinis monetų ir tribriaunių sidabro lydinių telkinys pasklidęs apie 3,5 m skersmens plote, tačiau ariant šie radiniai buvo paskleisti apie 12x8 m dydžio teritorijoje (9 pav.). Be to, dvi pavienės monetos aptiktos net už 7,2–18,45 m į Š–ŠV nuo pagrindinio lobio radinių telkinio. Apie tai, kad monetos šioje vietoje galėjo atsidurti ariant, leidžia

8 pav. Apžiesta ornamentuota keramika. E. Vailionio nuotr.

Fig. 8. Decorated, partly thrown pottery.

9 pav. Raišių lobio radinių paplitimas: 1 – ištirtas plotas; 2 – LDK Jogailos denarai; 3 – Čekijos (Bohemijos) grašiai; 4 – LDK tribriauniai lydiniai; 5 – sidabrinio žiedo dalys; 6 – vario lydinio indo šukės. G. Petrausko brėž.

Fig. 9. The location of the Raišiai Hoard finds: 1 – excavated area; 2 – GDL Jogaila denars; 3 – Czech (Bohemian) groats; 4 – GDL triangular ingots; 5 – the pieces of the silver ring; 6 – shards from the copper alloy container.

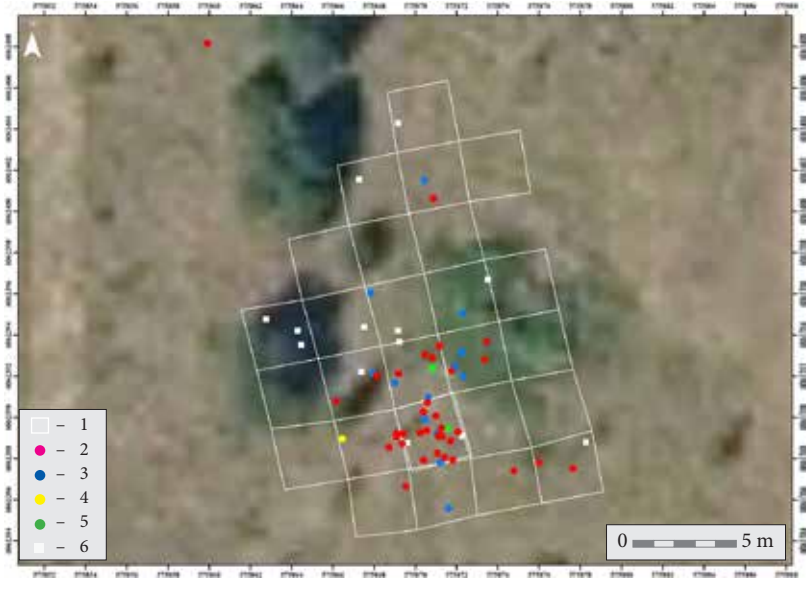

10 pav. LDK Jogailos denarai: 1 – apie 1377–1386 m.; 2 – apie 1386–1387 m.; 3 – apie 1388 m.; 4 – apie 1388–1390 m. G. Trečioko ir A. Baltėno nuotr.

Fig. 10. GDL Jogaila denars: 1 – c. 1377–1386; 2 – c. 1386–1387; 3 – c. 1388; 4 – c. 1388–1390.

11 pav. Čekijos (Bohemijos) grašiai: 1 – Jono I Liuksemburgiečio (1310–1346); 2 – Karolio I (IV) (1346–1378) (apkirptas); 3 – Vaclovo IV (1378–1419). A. Baltėno ir G. Trečioko nuotr.

Fig. 11. Czech (Bohemian) groats: 1 – John of Bohemia (1310–1346); 2 – Charles I (IV) (1346–1378) (clipped); 3 – Wenceslaus IV (1378–1419).

kalbėti iki šiol žemės paviršiuje matomos ir perkasose užfiksuotos arimo vagos.

Didžiausią Raišių lobio dalį sudaro 40 LDK Jogailos denarų (10 pav.), iš kurių net 37, datuojamų apie 1388–1390 m. laikotarpiu, averse pavaizduotas raitelis ant žirgo, reverse – dvigubas kryžius. Vienas portretinis denaras su Švč. Mergelės Marijos atvaizdu nukaldintas apie 1386–1387 m., dvi monetos su neįskaitomu įrašu, liūtu ir mazgo simboliu kilusios iš 1377–1386 m. laikotarpio. Pastebėtina, kad pastarieji du denarai nukaldinti iki Jogailos karūnavimo Lenkijos karaliumi. Antra didelė Raišių lobio dalis yra 18 Čekijos (Bohemijos) grašių (11 pav.). Du grašiai skiriami Jono I Liuksemburgiečio (1310–1346), 6 – Karolio I (IV) (1346–1378), 9 – Vaclovo IV (1378–1419) valdymo metams. Dar viena moneta laikoma Vaclovo IV (?) grašio klastote. 5 Čekijos (Bohemijos) grašiai, siekiant suvienodinti šių ir LDK monetų svorį, buvo apkarpyti. Lobiui taip pat skiriamos dvi XIV a. paskutiniu ketvirčiu datuojamų LDK sidabrinių tribriaunių lydinių – ½ rublio (*poltinos*) – dalys (12 pav.), sidabro liejinys ir ariant (?) į du fragmentus sulaužytas XIV a. sidabrinis žiedas pinta priekine dalimi (13 pav.). Šio žiedo dalis tyrimų plote skyrė 3,03 m atstumas.

Sprendžiant iš tyrinėjant lobio radimvietę aptiktų 14 vario lydinio indo sienelės, pakraštėlio ir dugno šukių (14 pav.), lobis galėjo būti užkastas vario lydinio inde su skersine briauna

0 3 cm

12 pav. LDK sidabrinio tribriaunio lydinio pusė. A. Baltėno nuotr.

Fig. 12. Half of a GDL triangular silver ingot.

0 3 cm

13 pav. Sidabrinis žiedas pinta priekine dalimi ir jo galiukas. A. Baltėno nuotr.

Fig. 13. A silver ring with a braided head and its 'tail'.

0 2 cm

14 pav. Vario lydinio indo šukės. E. Vailionio nuotr.
Fig. 14. Shards of the copper alloy container.

ir į išorę atlenktu pakraštėliu. Vario lydinio indo šukių iki šiol buvo rasta XIII–XV a. pradžia datuojamame Žagarės piliakalnio II (Žvelgaičio kalno) (Joniškio r.) kultūriniame sluoksnyje, Jurgaičių (Domantų) piliakalnio (Kryžių kalno) papėdės gyvenvietėje (Šiaulių r.) (*ATL 2011 metais*, 2012, p. 83, pav. 10; *ATL 2012 metais*, 2013, p. 145–146), tačiau tokie indai XIV a. pabaigos Lietuvos materialinei kultūrai nėra labai būdingi. Indo šukės buvo pabirusios apie 15,5x11 m dydžio plote, daugelis jų surasta į ŠV nuo pagrindinio monetų telkinio. Išlieka tikimybė, kad daugiau smulkių vario lydinio indo fragmentų gali būti išlikę už ištirto ploto ribų.

Surastos monetos lobio užkasimo laiką leidžia sieti su 1390 m. vasara datuojamu kryžiuočių antpuoliu – Vilniaus pilių puolimu. Paslėpto lobio vertė pagal turimus radinius siekia apie 120–130 grašių. Tuo laiku tai buvo didelė pinigų suma – žinoma, kad už du pusrublius buvo galima įsigyti kuklų žirgą arba 3 jaučius, už denarą – vištą. Be to, 60 kiaušinių tuo metu kainavo apie 2 grašius, avies kailiniai – 12–15 grašių, 1000 plytų – 25 grašius (Grimalauskaitė D., Remecas E., *Pinigai Lietuvoje*. Vilnius, 2016, p. 141). Tuo remiantis daroma išvada, kad Raišiuose paslėptas lobis priklausė pasiturinčiam, galbūt ir kilmingam asmeniui.

2021 m. Raišiuose aptiktas ir archeologinių tyrimų metu ištirtas lobis, kaip ir visi kiti XIV a. II puse ir pabaiga datuojami lobiai, moksliniu požiūriu yra itin vertingi. Tai laikotarpis, kai LDK pradėjo kaldinti pirmąsias monetas. Deja, rašytinių šaltinių, kurie galėtų atkleisti, kuriam valdovui valdant nukaldintos pirmosios lietuviškos monetos, tikslų jų laikotarpį, nežinoma. Ant ankstyvųjų monetų nenurodytos kalimo datos ir tik ant dalies įžvelgiami valdovų vardai. XIV a. II pusėje LDK kaldinta ne mažiau kaip 10 skirtingų tipų monetų, kurių dalis yra itin retos. Taigi, kiekvienas naujas ir ypač archeologinių tyrimų metu surinktas lobis leidžia naujai pažvelgti į ankstyvąjį LDK pinigų istorijos tarpsnį. Iki šiol buvo žinoma apie 10 Lietuvoje surastų panašių lobių ir beveik visus juos aptiko pavieniai asmenys (Grimalauskaitė D., Remecas E., *Pinigai Lietuvoje*. Vilnius, 2016, p. 140–141). Tai nulėmė, kad lobiai buvo nepilnai surinkti, didelė dalis radinių pateko į privačias kolekcijas.

Raišių lobis pateikė daug netikėtumų ir naujų duomenų. Pirma, lobyje pirmą kartą Lietuvoje rasta Jono I Liuksemburgiečio grašių – tai seniausi Čekijos (Bohemijos) grašių radiniai Lietuvoje. Antra, pirmą kartą Lietuvoje aptikti apkarpyti vietinei pinigų sistemai pritaikyti Čekijos (Bohemijos) grašiai. Trečia, Jogailos denaras su liūtu iš Raišių yra pirmoji lobyje rasta moneta, nukaldinta iki Jogailai tampant Lenkijos karaliumi – iki šiol visos tokios monetos Lietuvoje buvo atsitiktinės. Pabaigus Raišių lobio radimvietės archeologinius tyrimus, klausimas, kaip 1390 m. atrodė lobio užkasimo vieta, lieka iki galo neatsakytas. Tikėtina, kad lobis buvo paslėptas anuomet čia stovėjusios sodybos aplinkoje.

Raišių lobis

- **Čekija (Bohemija).** Jonas I Liuksemburgietis (1310–1346). Grašis (2; iš jų vienas apkirptas). Be datos (11 pav.).
- Karolis I (IV) (1346–1378). Grašis (6; iš jų 4 apkirpti). Be datos (11 pav.).
- Vaclovas IV (1378–1419). Grašis (9); (?). Grašio klastotė (1). Be datos (11 pav.).
- **LDK.** Jogaila (1377–1392). Denaras. Apie 1377–1386 m. (2); apie 1386–1387 m. (1); apie 1388–1390 m. (37) (10 pav.).
- Tribriaunis lydinys – ½ rublio (*poltina*) (2). XIV a. IV ketvirtis (12 pav.).
- Sidabrinis žiedas pinta priekine dalimi (1). XIV a. (13 pav.)
- Sidabro liejinys (1). XIV a.

The Investigation of the Raišiai Hoard Find Spot

In 2021, the Raišiai Hoard find spot (Vilnius District, E Lithuania) (Figs. 1–2) was investigated (234 m^2 excavated, 5370 m^2 surveyed using a metal detector) in order to collect data about the late 14th-century hoard, its composition, and the circumstances of its origin in an effort to ascertain whether any archaeologically valuable features have survived at the find spot.

No cultural layer was identified at the hoard find spot, but the 6 discovered pits (Figs. 4–6) could be connected with a 14th–15th-century country home. The finds consist of 168 14th – early 21st-century special finds (Fig. 7), 136 catalogued ceramic items (especially a broken, partly thrown pot with wavy decorations, handbuilt, partly thrown, and thrown glazed pottery, and faience plate sherds) (Figs. 5, 8), 172 fragments of clay daub (totalling 7.111 kg), and 6 flint finds.

The Raišiai Hoard consists of 62 artefacts: 40 GDL Jogaila denars (Fig. 10), 18 Prague (Bohemian) groats (Fig. 11), pieces of two silver triangular ingots – ½ of a rouble (*poltina*) (Fig. 12), and a silver ring with a braided head together with manufacturing waste, a 'tail' (Fig. 13). 5 Czech (Bohemian) groats had been clipped in order to equalise their weight with GDL coins. Judging from the 14 discovered copper alloy shards (Fig. 14), the hoard could have been buried in a copper alloy container. The hoard belonged to a wealthy, perhaps also noble individual and is connected with the spring 1390 Teutonic Knight assault on the Vilnius Castles. It is thought that the Raišiai Hoard was buried in the vicinity of a country home.